

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ПРІОРИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Нікель Дарина

здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня

Тушинська Оксана

асистент

Кафедра теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Постановка проблеми. Згідно з Конституцією України, людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю в державі [5]. Цей конституційний принцип знаходить своє конкретне вираження в державній політиці, спрямованій на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від віку, стану здоров'я, соціального походження чи інших індивідуальних особливостей. Однак на шляху до повноцінної реалізації цих прав дітьми раннього та дошкільного віку, особливо тими, хто має інвалідність або розвиткові відмінності, постають численні бар'єри, які суттєво обмежують доступ до освіти, соціалізації та розвитку потенціалу.

Безбар'єрність у дошкільній освіті не є лише питанням адаптації середовища під конкретну дитину, а передбачає реалізацію принципів універсального дизайну навчання (Universal Design for Learning — UDL), де гнучкість у засобах і способах подання навчального матеріалу та формах оцінювання результатів стає системною характеристикою освітнього середовища. Такий підхід вимагає переосмислення традиційних моделей організації освітнього процесу — від планування простору й добору матеріалів до проектування взаємодії вихователів, дітей та батьків у сфері дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безбар'єрність як пріоритет державної освітньої політики у сфері дошкільної освіти є мультидисциплінарною проблемою, що охоплює педагогіку, психологію

розвитку, інклюзивну освіту, права дитини та соціальну політику. У науковій літературі дана тема розглядається через призму забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами (ООП), через усунення фізичних, комунікативних, соціокультурних та організаційних бар'єрів.

Л. Прохоренко запропонувала концепцію «педагогічної безбар'єрності», яка включає: особистісно зорієнтований підхід; індивідуальні освітні маршрути (ІОМ); супровідну команду (логопед, психолог, вихователь, батьки); модифікацію освітнього середовища. О. Горська розробила модель емоційно безпечного середовища, де безбар'єрність реалізується через: емоційну регуляцію дорослих; розвиток соціальної сприйнятливості (theory of mind) у дітей; включення ритуалів прийняття різноманіття («книги про себе» для кожної дитини). Її наукові дослідження підтверджують, що якість взаємодії «вихователь — дитина» є найсильнішим предиктором соціальної інтеграції дітей з ООП.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати безбар'єрність як пріоритет державної освітньої політики у сфері дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. В Україні вже кілька років триває системна робота над створенням безбар'єрного простору — ініціативи, започаткованої першою леді України О. Зеленською у 2021 р. Її завданням є забезпечення кожній людині рівного доступу до освіти, роботи, послуг і простору незалежно від віку, стану здоров'я чи місця проживання [7].

У 2021 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору до 2030 р. Поняття безбар'єрності у сфері дошкільної освіти виходить далеко за межі традиційного розуміння як суто фізичної доступності приміщень (наявність пандусів, підйомників, адаптованих санвузлів), охоплюючи комплексну, багатовимірну систему умов, спрямованих на усунення будь-яких перешкод, які можуть обмежувати повноцінну участь дитини у життєдіяльності закладу дошкільної освіти.

Науковий дискурс останніх років визначає шість ключових типів бар'єрів: фізичні — структурні перешкоди у навколишньому середовищі, що ускладнюють переміщення або взаємодію з об'єктами; комунікативні — відсутність альтернативних та допоміжних засобів комунікації (системи PECS, жестова мова, тактильні символи), що унеможлиблює вираження потреб, почуттів або ідей дитиною з порушеннями мовлення чи слуху [8]; інформаційні — непристосованість форматів подання інформації (візуальної, слухової, текстової) до когнітивних або сенсорних особливостей користувачів (відсутність текстового супроводу відео, тактильних елементів у наочності).

Соціокультурні бар'єри — стереотипи, дискримінаційні установки, мовна некоректність, відсутність визнання культурної, мовної чи релігійної різноманітності, що породжують відчуження й маргіналізацію [4]; емоційні — дефіцит емоційної безпеки, непослідовність у виховних стратегіях, відсутність чутливого реагування на стрес або тривогу, що перешкоджає формуванню базового почуття довіри та психологічної регуляції; когнітивні — негнучкі освітні стратегії, відсутність диференціації завдань, ігнорування індивідуальних

темпів навчання, що ускладнює доступ до змісту для дітей з різними профілями когнітивного функціонування.

У цьому контексті безбар'єрність усе частіше концептуалізується через призму універсального дизайну навчання, розробленого CAST (Center for Applied Special Technology), який пропонує три принципи: забезпечення множини способів представлення інформації (візуальне, слухове, кінестетичне кодування); забезпечення множини способів дії та вираження (різноманітні формати демонстрації знань та навичок); забезпечення варіативності способів залучення (мотиваційні стратегії, що враховують інтереси, автономію, саморегуляцію).

Важливо також розрізняти безбар'єрність та інклюзію: перша є передумовою, інфраструктурною та методологічною умовою можливості другої. Безбар'єрність — це процес усунення перешкод; інклюзія — це результат цього процесу, що виражається у повному, рівноправному й значущому включенні кожної дитини в освітній, соціальний та культурний контекст групи [4]. Тож технічно безбар'єрне середовище не гарантує інклюзії, якщо в педагогічній практиці зберігаються дискримінаційні установки чи відсутні стратегії підтримки. Навпаки, справжня інклюзія неможлива без системної роботи з усунення всіх зазначених типів бар'єрів.

Варто зазначити, що безбар'єрність у дошкільній освіті функціонує не як локальна педагогічна ініціатива, а як системна категорія державної освітньої та соціальної політики, що закріплена в міжнародно-правових і національних нормативно-правових актах, стратегіях та концепціях. На міжнародному рівні ключовим документом є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ратифікована Україною Законом № 1767-VI від 16.12.2009), зокрема стаття 24, яка визначає право на інклюзивне освітнє середовище без дискримінації та з наданням необхідної підтримки, що передбачає, окрім іншого, «доступність фізичного середовища, транспорту, інформації та зв'язку» [7].

Додаткові гарантії забезпечуються Рамковою конвенцією про захист національних меншин (1995), яка посилює зобов'язання щодо визнання мовної й культурної різноманітності в освіті, а також Конвенцією про права дитини (1989): статті 2 (принцип недискримінації), 3 (інтереси дитини як пріоритет), 23 (спеціальна підтримка дітей з інвалідністю) та 28 (право на освіту), які разом формують основу права кожної дитини на безбар'єрний доступ до якісної дошкільної освіти.

Українське законодавство послідовно імплементує ці зобов'язання. Так, Конституція України у статті 53 гарантує кожному громадянину право на освіту, що інтерпретується як зобов'язання створювати умови для рівних можливостей уже на ранньому етапі розвитку [5]. Закон України «Про освіту» [2] (2017) є центральним нормативним актом, де безбар'єрність експліцитно закріплена: у статті 4 визначено, що державна освітня політика ґрунтується на принципах доступності, рівних можливостей та інклюзії; стаття 19 передбачає, що освітній процес для осіб з особливими освітніми потребами здійснюється «у формі інклюзивного навчання з наданням необхідної підтримки», а також зазначає

обов'язковість створення безбар'єрного освітнього середовища [2]; стаття 21 регулює функціонування дошкільної освіти, акцентуючи увагу на створенні сприятливих умов для формування особистості, розвитку інтелекту, емоційно-вольової сфери, фізичного здоров'я дитини, що неможливо без усунення комунікативних, емоційних та когнітивних бар'єрів.

Окрім того, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» вперше вводить поняття універсальної доступності (ст. 1) як «стану середовища, за якого забезпечено можливість самостійного руху, орієнтації, комунікації, інформування, участі в освітньому процесі тощо» [3], а також встановлює чіткі строки та механізми адаптації об'єктів соціальної інфраструктури, включаючи освітні заклади.

Висновки. Сучасне розуміння безбар'єрності в дошкільній освіті трансформувалося з технічного поняття фізичної доступності у багатовимірну, системно організовану концепцію, що охоплює фізичні, комунікативні, інформаційні, соціокультурні, емоційні та когнітивні аспекти середовища, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для кожної дитини.

Універсальний дизайн навчання як науково обґрунтований підхід до забезпечення безбар'єрності освітнього середовища пропонує гнучку та адаптивну педагогічну стратегію, що базується на трьох основних принципах: варіативності способів подання навчального матеріалу, вираження знань та залучення до навчального процесу, що особливо значуще для дітей раннього віку з неоднорідними профілями розвитку.

Правове забезпечення безбар'єрності в Україні, хоча й відповідає міжнародним стандартам на рівні нормативно-правових актів, потребує подальшої інституційної трансформації, зокрема системного підвищення кваліфікації педагогів, розширення мережі інклюзивних ресурсних центрів та інтеграції безбар'єрних практик у щоденну роботу закладів дошкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з вивченням того, як інституційні, когнітивні, емоційно-регуляторні, особистісні та соціокультурні чинники спільно впливають на формування безбар'єрного розвиткового середовища для дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт дошкільної освіти. URL: https://oplatforma.com.ua/files/news/2025/derzh_standart.pdf
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
4. Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти : аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л.І. Прохоренко, В.В. Засенка, Н.А. Ярмоли. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. 77 с.

5. Конституція України. Закон від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://bilki.gov.ua/wp-content/uploads/sites/25/2025/12/Pro-shvalennya-Natsionalnoyi-strategiyi-iz-stvorennya-bezbarye-Rozporyadzhennya-366-r-vid-14.04.2021-.pdf>
7. Стратегії розвитку дошкільної освіти в умовах сьогодення: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 24 квітня 2024 р. / Упоряд.: О. О. Горська, Н. В. Котелянець. Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2024. 79 с.
8. Сучасні тенденції інноваційного розвитку дошкільної освіти. Зб. наук. та наук.-мет. пр. / ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін. Хмельницький: ХОШПО ім. А. Назаренка, 2023. 389 с.